

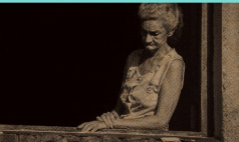
„Vždy, keď ľudia majú aspoň trochu jedla a elektriny, túžba po slobode ich opusti.“

Kristína Böhmer

Na dne mora

Dovolenka v kubánskej
totalite

absynt
prekliati/reportéri



absynt

Kristína Böhmer: Na dne mora

Dovolenka v kubánskej totalite

MEXICKÝ ZÁLIV



KARIBSKÉ MORE



ATLANTICKÝ OCEÁN

• Cayo Coco

• Camagüey

Holguín •

Birán •

• Guantánamo

pohorie Sierra Maestra

Pico Turquino

Santiago de Cuba

mbra

Publikáciu z verejných zdrojov podporil
Fond na podporu umenia

u. fond
na podporu
umenia

© Kristína Böhmer, 2026

Design & Layout © Pavlína S. Morháčová

Cover Photo © Magdaléna Rojo

ISBN 978-80-8203-679-7

Prvá část: Fatamorgána

1. kapitola

Ubytovanie v Havane sme si dohodli vopred. Keďže Booking je na Kube zablokovaný, skúsila som to cez portál Hoteles.com. Prehľadala som sa množstvom inzerátov, kým som si napokon nevybrala Nely a jej „typický kubánsky domov“. Izbu pre dvoch dospelých a jedno dieťa ponúkala za dvadsať eur na noc.

Ubytovanie som zarezervovala, vo formulári vyplnila svoje telefónne číslo a o chvíľu mi pípol WhatsApp: „*Hola Kristina*, som Nely. Ďakujem za rezerváciu v mojom dome.“

Odvtedy až do nášho odchodu sme si vymenili niekoľko správ. Požiadala som ju aj o odvoz z letiska. „Bez problémov, šofér vás bude čakať na letisku s papierom, na ktorom bude napísané tvoje meno. Odvoz stojí tridsať eur,“ odpísala mi.

Na kubánske pomery to bola pomerne vysoká suma. Jedna noc pre tri osoby stojí dvadsať eur, ale jedna krátka jazda je o polovicu drahšia? Hovorila som si, že dôvodom bude zrejme nedostatok benzínu. Na Kube sa striedajú obdobia, keď je paliva o niečo viac, a keď nie je takmer nič. Vždy sa síce nájde pre policajné hliadky, aby mohli naháňať „antisocialistické živly“, no bežní ľudia zvyknú mať s tankovaním dlhodobé problémy.

„V poriadku, dohodnuté,“ odpovedala som jej.

Kubáncom nechýba len benzín. Nezávislé kubánske médiá, ktoré zväčša sídlia na Floride, pravidelne informujú o prehlbujúcej sa ekonomickej i potravinovej kríze. A často mi o tom píšu aj ľudia, od ktorých čerpám informácie priamo z miesta pre moje žurnalistické texty o Kube.

Jeden kufor som už mala pripravený. Bol plný liekov pre dospelých i deti, detskej instantnej kaše a sušeného mlieka. Niesla som to svojim zdrojom, oni už najlepšie vedia, kto to najviac potrebuje.

Ale aj pri všetkých informáciách, ktoré som o Kube mala, ma posledná správa od Nely prekvapila: „Prineste si, prosím, toaletný papier. Na ostrove žiadny nie je.“

Tesne pred odletom som ešte poslala správu môjmu známemu, kubánskemu spisovateľovi Rafaelovi Vilchesovi: „Nastupujeme do lietadla, ozvem sa z Havany.“ Kým som sa musela prepnúť na letový režim, odpoveď neprišla.

Po desaťhodinovom priamom lete sme vystúpili na letisku v Havane. Ovalila ma tropická horúčava a z tepla sa mi zahmlilo pred očami. Je len polovica marca, leto v ne-dohľadne, ale toto sparné a vlhké teplo sa mi zdá už teraz neznesiteľné.

Prezerám si papiere s menami a na jednom napokon uvidím aj to svoje. Drží ho usmiaty muž v stredných rokoch, v montérkach a tričku postriekanom maliarskou farbou.

„Vitajte na Kube. Podďte za mnou,“ povie s ťažkým kubánskym prízvukom a mávne podobne oblečenému kamarátovi, ktorý v polohe ležmo a s vyloženými nohami odychuje na lavičke. Prišli dvaja, lebo idú rovno z fušky, o čom svedčí aj farba na ich odevoch.

Odvedú nás k starej rozbitej Lade Niva. Náš šofér, ktorého neskôr spoznám len pod menom *papi*, nám otvorí

zadné dvere, aby sme nastúpili na korbu. Je tam len železná konštrukcia a dve dotrhané lavice.

„A bezpečnostný pás?“ opýta sa moja päťročná dcéra.

„Nie je, toto je *de campo*, ako na dedine,“ chichoce sa muž a naštartuje hlučný motor. Kamarát na sedadle spolujazdca sa zasmeje tiež.

Obaja sú veľmi milí, pýtajú sa, aký sme mali let, koľko je teraz hodín v Európe a či je tam teplo. Odpovedám im na otázky a popritom sledujem okolie. Kube sa ako novinárka venujem už pár rokov. Napísala som o nej niekoľko textov, v ktorých som sa zaoberala rôznymi témami.

K mojim zdrojom patria najmä disidenti a umelci, ktorí obdivujú Havla, chceli by vidieť pád totalitného režimu a z krajiny potom krok za krokom urobiť demokraciu. S niektorými si zvyknem volať, s mnohými si píšem na WhatsAppe a tých, ktorí žijú v exile v Španielsku, poznám osobne. Roky počúvam kubánsku hudbu, tancujem ich tradičné tance, študujem ich náboženstvo.

Ale teraz som prvý raz naozaj tu.

Ale popravde, niet veľmi čo obdivovať. Na cestách sú takmer samé žigulíky. Vidím jednu, pravdepodobne štátnu inštitúciu, na ktorej svieti gýčový a rokmi zažltnutý neónový nápis *PATRIA O MUERTE*. „Vlast' alebo smrť“ je jeden z fundamentálnych sloganov revolúcie Fidela Castra. Tento nápis uvidím na Kube ešte na rôznych miestach a na mnohých budovách.

Míňame bilbordy s nápismi *Yo soy Fidel*, teda „Ja som Fidel“, s veľkými portrétmi Che Guevaru a slovami o takmer šesťdesiatpäť rokov starej revolúcii, ktorá na Kube nastolila dodnes trvajúci režim jednej strany. Nič iné ako revolúciu a nenávisť voči nepriateľovi, teda Spojeným štátom americkým, tu propagovať netreba. O biznis marketingu

a reklamách na produkty či služby nemôže byť v komunistickom raji ani reči.

Onedlho budú na Kube voľby. Respektíve akási volebná fraška, ako to nazval kubánsky historik Arsenio Rodríguez Quintana. Predstavu o predvolebnej kampani v roku 2023 si rýchlo urobím z billboardov s heslom *Yo voto por todos*, teda „Ja volím všetkých“. Kandiduje totiž len Komunistická strana Kuby, pričom kandidátov je presne toľko, koľko je stoličiek v parlamente. Ľudia sa môžu rozhodnúť, či budú voliť všetkých, alebo dajú hlas len niektorým, no v konečnom dôsledku to na výsledku nič nezmení. Možno to však voličom dá aspoň pocit, že si je z čoho vyberať.

Predvolebné billboardy však pocit širokého výberu nevyvolávajú. Z kandidátov sú na nich len dve tváre: Fidel Castro, ktorý je už sedem rokov mŕtvy, a jeho vyše deväťdesiatročný brat Raúl, ktorý už dávno odišiel z politiky. Načo ukazovať tváre ostatných? Tí sú v parlamente aj tak len na to, aby zdvihli ruky, keď na to dostanú príkaz.

„O chvíľu sme tam,“ otočí sa na nás šoférov kamarát. V jeho úsmeve je niečo čisté, omnoho čistejšie ako jeho montérky. Má široký nos, ako väčšina Kubáncov, ktorých nosné dierky pôsobia, že sa neustále zhlboka nadychujú. Tmavohnedé oči však pôsobia priezračne, pokojne a veselo, z predného sedadla sa neustále ozýva jeho zvonivý smiech.

A ja si hovorím: Kým sa je s kým zasmiať, ešte nie je tak zle.

2. kapitola

Bieda sa ťahá naprieč celými dejinami Kuby. V roku 1492 sa na ostrove vylodil Krištof Kolumbus a vyhlásil ho za nové Španielske kráľovstvo s názvom Isla Juana, teda Ostrov Juana. Už o pár rokov neskôr sa tam začali množiť španielske osady.

Podobne ako v iných kolonizovaných krajinách, aj tu utláčatelia tvrdili, že priniesli civilizáciu, v skutočnosti však dovliekli len nové choroby a mizériu. Pôvodné obyvateľstvo Taíno bolo zotročené a prinútené pracovať pod takzvaným *encomienda*. Išlo o španielsky pracovný systém podobný feudalizmu, ktorý dobyvateľom dával právo „vyžadovať prácu od miestneho obyvateľstva“, pričom na oplátku mu mali ponúknuť ochranu. V podstate klasický mafiánsky systém.

O storočie neskôr na ostrove nežil takmer žiadny pôvodný obyvateľ či obyvateľka. Zomreli na následky európskych infekčných chorôb, proti ktorým nemali vybudovanú imunitu. V druhej polovici 16. storočia už väčšinu populácie tvorili Španieli a zotročení Afričania, ktorých tam prevádzali cez oceán v otrasných podmienkach.

Mesto Havana bolo založené v roku 1519. Ešte aj počas mojej cesty po ostrove v roku 2023 som videla množstvo natrhnutých a zažltnutých plagátov k oslavám päťstého

výročia. Niektoré z nich plápolali aj na Malecón, prímorskej promenáde, ktorá sa začala stavať okolo roku 1770.

Istý markíz sa vtedy zamyslel nad tým, že ľudia okrem miesta na bývanie potrebujú aj miesto, kde by sa mohli stretávať a žiť spoločenským životom. A tak vznikla *Alameda de la Paula*, prvý mestský bulvár v Havane lemovaný topolmi, po ktorom sa vyššie postavení obyvatelia Havany prechádzali v tieni stromov. Promenáda sa nachádzala neďaleko mora, ale nebola to morská hrádza. V prvej polovici 19. storočia prešla rozsiahlou rekonštrukciou, počas ktorej sa postavil kamenný múr, a ten jasne oddelil promenádu od mora. Mal aj ochrannú funkciu, pretože bránil vlnám, aby podmývali promenádu a naštrbili jej statiku. Ľuďom dal zároveň možnosť oprieť sa a len tak hľadiť na more. To už boli začiatky dnešného Malecónu, ktorý v roku 1901 začali budovať do dnešnej podoby.

V druhej polovici 19. storočia začalo okolie dnešného Malecónu slúžiť aj na iné účely. Vybudovali tam verejné kúpele a podľa *Ley de Aguas*, teda Zákona o vodách, mohli pobrežie slobodne využívať všetci obyvatelia na kúpanie, pranie či nalodenie sa na malé rybárske člny. Malé drevené domčeky mali poskytnúť kúpajúcim sa isté súkromie. Verejné kúpele postupne začali slúžiť nielen ľuďom, ale aj koňom, ktoré tam ich majitelia chodievali umývať.

Časom však narazili na problém. Keďže Havana nemala kanalizáciu, záliv zostal zamorený a bolo ho potrebné ozdraviť. Stavalo sa viac a viac, vybudovala sa nielen kanalizácia, ale aj nemocnica. A potom sa začali vojny za nezávislosť.

V roku 1892 José Martí, disident žijúci v exile, založil v New Yorku Kubánsku revolučnú stranu. Chcel oslobodiť Kubu spod španielskej nadvlády a založiť samostatnú

republiku. Vo februári 1895 sa na Kube začali boje, v máji sa Martímu podarilo doraziť na ostrov, ale len pár dní nato padol v boji.

Martí je dodnes dôležitou postavou kubánskej histórie. Často sa naňho odvolával tiež Fidel Castro a po jeho smrti aj aktuálne vedenie vlády jednej strany. Ako hovoria kritici režimu, Martího ukradli bežným ľuďom, prisvojili si ho ako národného hrdinu a premenili ho na múzu komunistických revolucionárov.

Z vojny so Španielskom vyšli víťazne Spojené štáty americké a z Kuby sa na pár rokov stal ich protektorát. V roku 1902 sa Kuba stala republikou, ale nová ústava Spojeným štátom ponechala právo zasahovať do záležitostí štátu, dohliadať na jeho financie i zahraničné vzťahy. Jedným dodatkom Havana Washingtonu odstúpila Guantánamo, na ktorom majú Američania dodnes námornú vojenskú základňu.

Havančanov v tom roku však viac ako Guantánamo zaujímal ďalšia výstavba na Malecón. Konečne otvorili La Glorietu! Odvtedy na tomto betónovom kruhovom pódiu so stĺpmi a kupolovitou strechou hrávali kapely a pod ním miestni obyvatelia tancovali svoje tradičné tance.

Ktoré? Napríklad *el son*, ktorý do Havany prišiel pár rokov po otvorení Gloriety z východnej časti ostrova. Typický kubánsky žáner vznikol koncom 19. storočia v meste Santiago de Cuba. Mieša španielske a africké hudobné prvky, ktoré v súzvuku vytvárajú presne to, čo naznačuje pôvod jeho názvu – latinské slovo *sonus* znamená príjemný zvuk. V roku 2025 sa *el son* dostal na zoznam nehmotného svetového dedičstva UNESCO.

Ay mamá, zaznie takmer v každej kubánskej piesni, ach, mama. Mama je každá kubánska žena, nemusí mať deti,

stačí, že už je vo veku, keď by ich mohla mať. Stačí, že je žena. *Mueve te pegaito, así, mamá.* Hýb sa, mama, priviň sa ku mne.

V tom je *el son* iný ako európske spoločenské tance. Nie je strojený. Nerozdeľuje, ale spája. Neexistuje môj a tvoj tanečný priestor, nie sme ďaleko od seba ako pri valčíku. Sme jedno. Tvoríme celok, ktorý sa vznáša v rytme *clave*, dvoch drevených paličiek udávajúcich tempo. Pam-pam... pam... pa-pam.

Noha vie, že má vyraziť na ôsmu dobu, poslednú, len sa pripraviť, sebavedome dupnúť do zeme, nie s výskokom, ale potichu, nežne. Počkať na druhú dobu nového taktu a ísť, ísť. Zastaviť sa na moment na štvrtú a na ôsmu, čo nám pripomenie *bajo*, basa, trojstrunný nástroj odvodený od hispánskej gitary s názvom *el tres*.

El son sa tancoval aj v slobodnej kubánskej republike. Kapely boli pôvodne trojčlenné, neskôr mali aj piatich členov. Vznikli tiež sextetá, dokonca septetá, ak sa pridala aj trúbka. La Glorieta žila po kubánsky.

Prezidenti sa zatiaľ striedali, no ktokoľvek bol pri moci, slušne oblečení muži s klobúkom a vreckovkou v ruke vyzývali k tancu pod La Glorietou noblesne oblečené ženy. Nebola to noblesa ako v 18. storočí vo Viedni. Bola to ženská noblesa.

Klobúk si pritlačil k hrudi a uklonil sa. Žena si s cudným, ale prefikánym úsmevom strčila vejár do výstrihu a podala mužovi ruku. V ruke, ktorú mal na ženinom chrbte, držal vreckovku, aby jej nezamastil šaty. Keď sa žene uvoľnila jedna ruka, z výstrihu si vytiahla vejár a spreď svojej tváre odohnala tropickú horúčavu. S úsmevom. Krásnym kubánskym úsmevom.

A prezidenti sa striedali. A muži a ženy tancovali. *Busquen todos sus parejas, la sabrosura ha llegado, vengan*

todos a bailar al ritmo del son cubano. Hľadajte si všetci niekoho do páru, zábava sa začala, poďte všetci tancovať v rytme kubánskeho *el son*.

Kubánski muži pri tanci hľadajú na ženy ako na stelesnenie dokonalosti. Tanec nie je strohý, je *rico*, ako hovoria, lahodný, bohatý, plný chuti, citu. A napriek tomu v ňom necítiť nič lascívne či nepríjemné. Kubánci tancujú pre radosť.

Muži pri tanci často pokľaknú s úmyslom poukázať na dokonalosť ženy, bez ohľadu na jej vek, hmotnosť, výšku, črty tváre či krivky tela, pretože Kubánci vedia, že krásu človeka nemá obmedzenia a pravidlá viditeľné očami. Prežívajú krásu toho druhého, krásu seba aj krásu oboch v páre, v celku, ktorý vytvoria.

A prezidenti sa stále striedali, žiadny sa dlho neudržal. Až kým sa k moci v roku 1924 nedostal Gerardo Machado. A ľudia stále tancovali pod La Glorietou, až kým ju v roku 1926 nezničil cyklón, ktorý je pre Karibik typický, ale v tom roku bol extrémne silný.

Kubánci La Glorietu oplakali. A Machado krajinu otvoril cestovnému ruchu, povolil výstavbu amerických hotelov i kasín. Tanec sa preniesol práve tam. Preto sa mu dnes hovorí *casino*. Lenže s turistickým ruchom, na ktorom už vtedy zarábali len vyvolení, sa rozmohlo tiež gamblersstvo a prostitúcia. Aj ostatní si predsa potrebovali zarobiť, najesť sa a prežiť. A tak je to dodnes.

3. kapitola

Ubytovanie som si úmyselne hľadala ďalej od ako-tak udržiavanej turistickej časti Havana Vieja, ktorej koloniálne domy s farebnými fasádami pozná z fotiek hádam každý.

Nechcela som bývať tam, kde nebývajú bežní Kubánci. Štvrť Havana Centro je o čosi autentickjšia, aj keď stále to ešte nie je skutočná Kuba. Škála kvality domov sa tam pohybuje od zlej po katastrofálnu, no medzi nimi sa stále ešte nachádza veľa udržiavaných obydľí tých, ktorých by sme s privretými očami mohli zaradiť k strednej triede.

Môžete si nájsť hotel, o ktorom máte stopercentnú istotu, že patrí kubánskemu režimu. V čistom komunizme súkromné podnikanie neexistuje. Teda existuje, ale len keď podniká niekto z Castrovcov alebo im blízkych ľudí.

Hotelov je na Kube veľa, pretože cestovný ruch bol v rôznych etapách histórie krajiny jedným z mála zárobkov ostrova. Najviac ich je v prímorských letoviskách, pričom niektoré mestečká vznikli výlučne preto, aby tam chodili turisti. Kubánci do nich majú obmedzený vstup. Môžu tam ísť len tí, ktorí v letoviskách pracujú, a občas sa tam prešmyknú kubánske prostitútky, ktoré niekde mimo rezortu zbalia postaršieho bieleho turistu.

Známe je najmä Varadero, kam lieta veľa kanadských turistov. „Najlepšia dovolenka,“ rozprávala mi kanadská

turistka ešte na letisku. „Let trvá asi štyri hodiny, zrazu som v teple a je to tu na naše pomery lacné.“

Etuje vraj, že nikdy nevyskúšala *casa particular*. Mnoho jej známych z Kanady cestovalo do Havany alebo iného väčšieho mesta a ubytovali sa práve v tomto štýle. Veľmi si pochvalovali, pretože to bolo iné ako v hoteli. Bývali v kubánskej rodine, jedli ich stravu a videli skutočný kubánsky život. Odporúčajú to tiež viacerí knižní sprievodcovia aj s odkazmi, na ktorých si *casas particulares* môžete pozrieť.

Ide o koncept vytvorený v deväťdesiatych rokoch, keď sa kubánska ekonomika prepadla aj pod to najspodnejšie dno a Fidel Castro potreboval vymyslieť, ako udržať ľudí nažive, aby nepomreli od hladu. Keďže Kuba je tropický raj plný cigár, rumu a dobrej hudby, rozhodol sa otvoriť krajinu turistickému ruchu.

Bežných ľudí do toho zapojil práve cez koncept *casas particulares*. Mohli oficiálne ubytovávať turistov u seba doma a zarábať na tom. Ročný príjem mal a dodnes má nastavený strop, aby si ľudia nemysleli, že na tom môžu nejako veľmi zbohatnúť.

Na našej Lade Niva sú okná otvorené dokorán. Šofér má lakeť vystrčený von, jeho kamarát sa usmieva a moja dcéra s rehotom lieta hore-dolu po korbe. Prefrčíme cez obchvat Havany, pred nami sa otvorí mesto a my konečne vstúpime. Malecón. Trvalo to len chvíľu a sme tu.

Cesta bola na niektorých miestach mokrá, vysoké vlny narážali do kamenného múra takou silou, až sa rozlievali po okolí. Na promenáde sa prechádzalo zopár ľudí. Dvaja rybári sedeli na kameňoch pod múrikom a nad nimi sa bozkával mladý párik. Niekoľko ľudí tam sedelo len tak, po jednom, a v tej svojej osamelosti boli tak trochu spolu. Hľadeli pred seba a rozjímali.

Šofér stočil volant doľava a naše kufre zahrkotali. Vošli sme do štvrte Havana Centro a už sme len čakali, ktorý z domov je ten náš. Na dlhej ulici to vyzeralo ako po zemetrasení. Rohová budova bola zrútená, staré tehly ležali porozhadzované po ceste a šofér sa ani netváril, že by sa im snažil vyhnúť. Staršia pani otvárala dve drevené laty, ktoré mala namiesto vchodových dverí, a vytiahla vedro od maliarskej farby, aby si mala na čo sadnúť.

A potom už vidím jeden pekný dom – je to naša *casa particular*.

„Vitajte, už vás čakáme,“ kričí z otvorených dverí mladá Kubánka. Ročného chlapca drží v náručí a dvaapolročné dievčatko, ktoré ju objíma okolo nohy, sa usmieva ešte viac ako šoférov kamarát.

Kubánka odovzdá deti svojej mame a chce nám odniesť kufre. Zastavím ju a poviem jej, že to nie je nutné. Je však prirýchla, schmatne hneď ten najväčší kufor a uteká do izby. Môj manžel sa rozbehne za ňou, ale nemá šancu.

Kubánska architektúra sa, samozrejme, rôzni, no v Havane alebo v meste Trinidad, ktoré je na zozname dedičstva UNESCO, je veľmi koloniálna. Domy sú vysokánske a útle, s veľkými oknami a drevenými okenicami. Okná musia byť veľké, aby sa vnútri hýbal vzduch, keďže tu neustále páli slnko a vzduch doslova horí.

Vedeli to síce už v 17. storočí, ale keď sa k moci dostali Castrovcí, rozhodli sa vyskúšať niečo dovtedy nevidané. Aby naplnili niektoré zo svojich šľachetných sľubov nižšej vrstve, začali robotníkom stavať domy v okrajových častiach Havany. Potrebovali to urobiť rýchlo a lacno, takže tam priviezli konštrukcie montovaných domov z východného Nemecka.

Brat historika Arsenia Rodrígueza vtedy tiež dostal jeden taký dom. Príbytky však boli prispôsobené poveternostným

podmienkam v Nemecku, nie na Kube. Mali malé okná, cez ktoré sa nedalo poriadne vetrať, a nevydržali ani nápor silných karibských dažďov a neustáleho vlhka. Dnes sú tieto štvrte v hroznom stave a vládne v nich obrovská chudoba.

Naša *casa particular* taká ale nie je. Je to typická koloniálna stavba. Vojdete dnu a hneď sa ocitnete v salóne, ktorý slúži zároveň ako obývacía izba. Stropy sú vysoké, v salóne majú sedačku, dve hojdacie kreslá a na stene zavesený LCD televízor. A českého turistu, ktorý leží v trenkách na gauči.

Oproti vchodovým dverám sú schody vedúce na prvé poschodie a pod nimi vchod do patia, otvoreného priestoru bez strechy. Patio na jednej strane lemujú dvere izieb, na druhej strane stena domu susedov, s ktorými si občas niečo pokrikujú, a na konci oproti salónu je kuchyňa. Aj toto patio pomáha tomu, aby v dome prúdilo čo najviac vzduchu. Vysoké múry zároveň udržujú slnko čo najdlhšie počas dňa mimo domu.

„Kristína, za cestu, prosím ťa, zaplať priamo šoférovi,“ povie mi Nely, keď si v izbe odkladáme batožinu. „Papiiiii!“ zakričí naňho. Šofér je jej otec. Do ruky mu dám vopred dohodnutých tridsať eur, usmeje sa a aj s kolegom sadnú naspäť do Lady, aby odfrčali na ďalšiu fušku.